

Aktuelt

Artsovervågning i statsligt regi

Da det statslige miljøovervågningsprogram NOVA i 2004 blev udvidet til NOVANA, betød det ekstra NA (som stod for NAtur), at der også blev plads til overvågning af planter og dyr – herunder fugle – i programmet.

Resultaterne af de første års overvågning i 2004-2006 er tidligere udsendt som DMU-rapporterne nr 582 og 644 af Sjøgaard m.fl.

Det er naturligvis blot et lille udpluk af de ca 14 000 danske landlevende plante- og dyrearter, der indgår i overvågningen. Man har i første række prioriteret arter, for hvilke der foreligger en international forpligtelse til at gennemføre en overvågning. For ynglefuglene gælder det både arterne på Fuglebeskyttelsesdirektivets Bilag 1, som skal beskyttes gennem udpegning af Fuglebeskyttelsesområder (i Danmark p.t. 113), og de trækkende vandfugle, der i stort tal udnytter føderessourcerne i Danmark.

De øvrige arter er udpeget efter Habitatdirektivets Bilag 2, som indebærer beskyttelse gennem udpegning af Habitatområder, og Bilag 4, som

omfatter de arter, der er beskyttet gennem lovgivningen.

Vandfugle har i mange år været overvåget af Danmarks Miljøundersøgelser (DMU) gennem de internationale vandfugletællinger, koordineret af Wetlands International. Med NOVANA er det blevet muligt at udvide programmet, så alle arter, der indgår i udpegningsgrundlaget for Fuglebeskyttelsesområderne, bliver overvåget mindst én gang i løbet af en seksårig periode.

Hele overvågningsprogrammet findes på DMUs hjemmeside under NOVANA, og er i koncentreret form også præsenteret i de to nævnte overvågningsrapporter af Sjøgaard m.fl.

Overvågning af ynglefugle på Fuglebeskyttelsesdirektivets Bilag 1

Fire arter overvåges årligt på deres få tilbageværende ynglepladser i Danmark: Hvidbrystet Præstekrave, Sandterne, Sortterne og Markpiber. Yderligere 15 arter overvåges en eller flere gange i perioden 2004-2009. Endelig er det lykkedes at kortlægge forekomsten af syv relativt almindelige arter ved hjælp af registreringer i DOFbasen. Dette er muliggjort gennem en samarbejdsaftale mellem DOF og Miljøministeriet, som blev indgået i 2006.

I 2006 omfattede overvågningen Splitterne, Fjordterne, Havterne og Dværgerterne foruden de fire årligt overvågede arter.

Det er naturligvis begrænset, hvad der kan konkluderes af et enkelt års overvågning i et system, der er under indkøring. Det er ikke desto mindre foruroligende, at Fjordternen blev fundet ynglende på under halvdelen af de undersøgte fjordternelokaliteter (Fig. 1). Der blev registreret i alt 418 par fordelt på 42 kolonier. Arten blev slet ikke fundet i Frederiksborg Amt, og der synes at være tale om en reel tilbagegang i forhold til midten af 1990'erne.

Overvågning af trækfugle

I Danmark har de internationale midvintertællinger i midten af januar været gennemført siden midten af 1960'erne, og de specielle optællinger af gæs blev påbegyndt i midten af 1980'erne. Disse tællinger har alene været mulige, fordi et stort antal frivillige har ydet en fornem indsats.

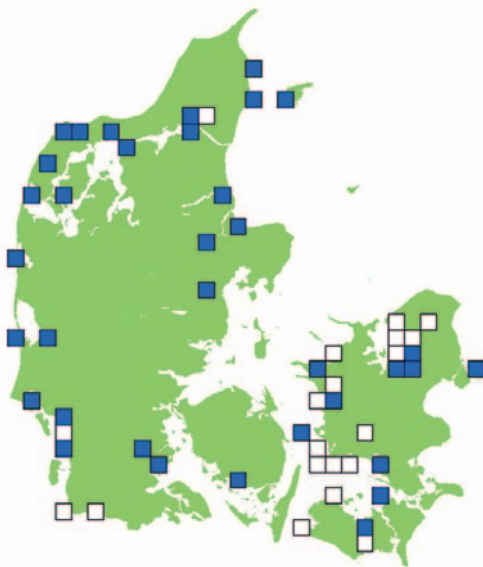

Fig. 1. Overvågning af ynglende Fjordterne i Danmark, NOVANA 2006. Blå firkant angiver UTM-kvadrat med fund, åben firkant UTM-kvadrat uden fund.

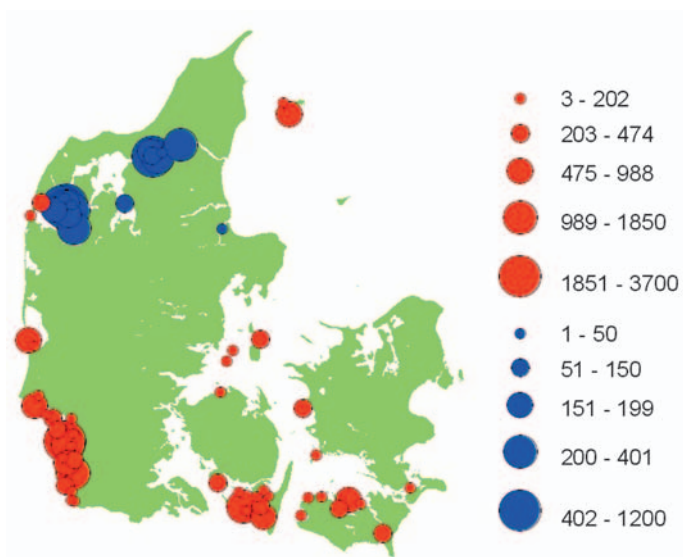

Fig. 2. Overvågning af rastende Mørkbuget Knortegås (røde cirkler) og Lysbuget Knortegås (blå cirkler) i Danmark i maj 2006.

Knortegås forekommer i Danmark i to underarter, Mørkbuget og Lysbuget Knortegås. De optælles begge ved midvintertællingen og ved en tælling i begyndelsen af maj. Ved majtællingen i 2006 blev der registreret 18 595 Mørkbugede og 7029 Lysbugede Knortegås. Som det fremgår af fordelingen (Fig. 2), blev de mørkbugede primært registreret i Vadehavet og det sydlige Danmark. I begyndelsen af maj er denne underart så småt på vej fra overvintringspladserne i Vesteuropa til ynglepladserne i Sibirien. De Lysbugede Knortegås er koncentreret omkring Agerø i Limfjorden, hvor de feder sig op, inden turen går mod Svalbard eller Nordøstgrønland i de sidste dage af maj.

Overvågning arter under Habitatdirektivet

I 2006 omfattede den afrapporterede overvågning under Habitatdirektivet syv arter. Det drejede sig foruden de fire årligt afrapporterede plantearter enkelt månerude, gul stenbræk, fruesko og mygblomst om blank seglmos, hedepletvinge og birkemus. Derudover fortsatte den løbende overvågning af padder, flagermus, vingesnegle og flere andre arter. Denne overvågning vil blive afrapporteret senere.

Sommerfuglen hedepletvinge er en af de få arter, hvor Danmark huser en meget stor del af den europæiske bestand. Den findes i klitområder

med fødeplanten djævelsbid, og arten har været i konstant tilbagegang i mange år. Nye fund i 2006 og et øget antal larvespind på kendte lokaliteter giver forhåbning om, at tilbagegangen er standset.

NOVANA efter 2009

Første periode af NOVANA løber til og med 2009, og en revisionsproces vil snart blive sat igang. I første periode har der kun været økonomi til at overvåge 26 af de 40 ynglefuglearter på Fuglebeskyttelsesdirektivets Bilag 1. Der har også været stærkt begrænsede midler til arterne på Habitatdirektivet, og generelt har både dækning og frekvens i den danske artsovervågning været for ringe. Eksempelvis bliver Fjordternen blot overvåget én gang i hver seksårsperiode. Forhåbentligt vil revisionen frigøre større midler, så alle de arter, Danmark har en international forpligtelse til at overvåge, vil kunne inddrages i programmet, og så kvaliteten af programmet samtidig kan øges betragteligt.

Stefan Pihl & Bjarne Søgård

Søgård, B., S. Pihl & P. Wind 2006: Arter 2004-2005. – Faglig rapport fra DMU 582.

Søgård, B., S. Pihl & P. Wind 2007: Arter 2006. – Faglig rapport fra DMU 644.

Snetraner og Blisgæs i morgendisken ved Poyang Hu.

Bestyrelsesmøde og konference i Wetlands International, Kina, november 2007

Verden forandrer sig, og det samme gør fokus i international naturbeskyttelse. Hvor Wetlands Internationals forgænger, International Waterfowl (and Wetlands) Research Bureau, koncentrerede sig om forvaltningen af vandfuglebestande og vådområder primært i Europa og Nordafrika, er Wetlands International nu en global organisation med fokus på vådområdernes betydning for mennesker og biodiversitet i bredere forstand. Og hvor medlemmerne og kontingentbetalerne tidligere var ligeligt fordelt på statslige og private organisationer (jægere og ornitologer), er de nu i overvejende grad "governmental representatives". Dette skyldes, at arbejdet efterhånden er blevet så professionelt, at det kun er de allerstørste NGO'er, der kan følge med.

Wetlands International har hovedsæde i Wageningen i Holland, men har tillige regionale kontorer i de fleste verdensdele. Herfra udføres en meget stor del af de projekter, som skal forbedre forvaltningen af vådområderne og deres levende ressourcer og dermed dæmpe den massive ødelæggelse, der foregår mange steder.

Healthy wetlands, healthy people

Med tre års mellemrum afholdes repræsentantskabsmøder, hvor hvert land sender to delegerede, begge udpeget af de nationale vådområdemyndigheder. Jeg har efter indstilling fra DOF i mange år været den ene danske repræsentant, mens Sten

Asbirk fra By- og Landskabsstyrelsen er den anden. Yderligere har Stefan Pihl fra Danmarks Miljøundersøgelser i ni år siddet i bestyrelsen i kraft af sin post som formand for Seaduck Specialist Group.

Repræsentantskabsmødet blev i år afholdt i Shaoxing nær Shanghai i Kina. Udover de sædvanlige formalia med vedtagelse af strategi, valg af bestyrelsesmedlemmer og fastsættelse af kontingenter fokuserede mødet på fire emner, nemlig vandfugle og fugleinfluenza, forvaltning af fiskebestande, vådområder og klimaændringer, samt en konference om "Healthy wetlands, healthy people."

Dette fokus på vådområdernes samfundsmæssige betydning skal ses på baggrund af, at beskyttelse af vandfuglebestande ikke "sælger billetter" som argument for beskyttelse og "wise use" af vådområder i de dele af verden, hvor problemerne er størst, dvs. i tredje verdenslande. Her handler det om sundhed, fiskeressourcer og rent drikkevand. Hertil kommer aspekter som vådområdernes betydning som dæmpere af oversvømmelser og stormflod, som det f.eks. sås under tsunamien i december 2004. Få steder er konflikterne mellem vådområdebeskyttelse og økonomisk udvikling så voldsomme som i Øst- og Sydøstasien, så det var oplagt at fokusere på disse konflikter ved mødet i Kina.

Ødelæggelse og afbrænding af tørvemoseskove

Et andet emne med særlig betydning for Sydøstasien er de massive ødelæggelser, der foregår i tropeskovene, specielt i Indonesien og Malaysia. Her er fældning, dræning og afbrænding af tørvemoseskovene et særligt problem, idet disse ødelæggelser alene bidrager med 8% af det menneskeskabte CO₂-udslip. Det er mere end en tredjedel af al den CO₂, der stammer fra skovødelæggelser og anden landskabsændring på Jorden. Og hvad værre er, så har netop klimaændringerne betydet, at presset på disse skove er øget betydeligt, idet behovet for biobrændstof har accelereret skovødelæggelserne for at skaffe plads til oliepalmeplantager. Det er et fuldkomment mareridt, der ikke stopper, før verdens ledere vedtager en fredskovsordning som den, Danmark fik for 200 år siden. Wetlands International arbejder på at stoppe ødelæggelserne og at genetablere tørvemoseskovene.

Fugleinfluenza

Selv om Wetlands International har ændret fokus mod vådområdernes betydning for mennesker og biodiversitet generelt, så spiller vandfuglene stadig en stor rolle. Det har især vist sig under to meget store vandfuglekonferencer, som blev afholdt i hhv. Strasbourg i 1994 og Edinburgh i 2004 (se DOFT 89: 98-99, 1995). Og det er Wetlands International, der via sine næsten verdensomspændende midvintertællinger af vandfugle står bag de store publikationer med *Waterbird Population Estimates*, som udgives hvert 3. år (se DOFT 101: 37-38, 2007), og de udviklingstendenser, som kan udledes af de mange års tællinger (se <http://www.wetlands.org/listmenu.aspx?id=56f39008-f9a9-4569-92c1-a0457e95eeaf>).

Den ekspertise omkring vandfugle, som organi-

sationen råder over, var helt afgørende, da truslerne om en influenza-pandemi rullede hen over verden i 2005-06. Takket være vores kendskab til vandfuglenes trækruter kunne det sandsynliggøres, at vandfuglene mere var ofre end spredere af fugleinfluenzaen. I langt de fleste tilfælde var det handel med og transport af fjerkræ og fjerkræprodukter – inkl. hønsemøg! – der spredte sygdommen, men i visse tilfælde var vilde fugle involverede som vektorer. I kraft af denne viden kunne Wetlands International og BirdLife International argumentere for, at massejagt på vilde vandfugle ville forværre problemerne snarere end at løse dem.

Snetraner og Svanegæs

Efter konferencen var vi en lille skare af fugleentusiaster, der drog på ekskursion til en af Østasiens fornemste lokaliteter for rastende og overvintrende vandfugle, Poyang Hu nær Yangtsefloden i det centrale Kina. Det er en sø af næsten samme størrelse som Sjælland. Her overvintrer hovedparten af verdensbestanden af Snetraner og Svanegæs sammen med tusindtallige flokke af andre vandfugle. Foruden pæne tal af de nævnte arter så vi således flokke på mere end tusind Skestorke, Store Kobbersnepper og Sortklirer, foruden tusinder af Pibesvaner og Blisgæs samt Brilletraner, Alm. Traner, Sorte Storke og Manchurerstorke. Som et apropos til fuglen på Skallingen sad der en Langhalet Tornskade på hver anden telefonledning langs vejene.

Under konferencen fik Tony Fox fra Danmarks Miljøundersøgelser en fornem anerkendelse, Luc Hoffmann-medaljen, for sit store arbejde med vandfugleforskning og -beskyttelse.

Hans Meltofte

Der fiskes stadig med skarver ved Poyang Hu, og det er ikke engang for turisterne, for dem er der næsten ingen af. Foto: Hans Meltofte.

Constant Effort Sites

Standardiseret ringmærkning af ynglefugle i Danmark

Nationale overvågningsprogrammer som punkt-tællings- og NOVANA-programmerne er nødvendige for at overvåge bestandsudviklingen for de danske fuglearter. Men sådanne overvågningsprogrammer siger ikke noget om årsagerne til de observerede ændringer og tendenser i bestandsstørrelserne.

Om en bestand vokser eller går tilbage afhænger af de enkelte individers overlevelse og ynglesucces, så hvis man vil forstå hvorfor bestanden udvikler sig som den gør, er det nødvendigt at indsamle oplysninger om disse to vitale parametre, overlevelse og ungeproduktion.

Der er tre hovedargumenter for, at direkte overvågning af fuglearters overlevelse og reproduktion bør indgå i de nationale overvågningsprogrammer. For det første påvirker miljøfaktorer og forvaltningsplaner disse parametre direkte, og ofte uden den tidsforsinkelse der sker, før effekterne kan ses på populationens størrelse. For det andet kan parametrene give vigtige oplysninger om i hvilke stadier af en arts livscyklus, de primære begrænsninger for bestandens trivsel ligger. Dette kan f.eks. være vigtigt ved udarbejdelsen af forvaltningsplaner for trækfugle, da det herved kan afgøres om en forvaltningsplan bør rettes mod artens yngle- eller overvintringsområde. For det tredje giver overvågning af de vitale parametre vigtig information om de overvågede bestandes levedygtighed og om kvaliteten af de habitater, bestandene forekommer i. F.eks. vil "source-sink"-dynamikker ofte sløre billedet, idet lokale variationer i en arts bestandsstørrelse ofte påvirkes af rekrutteringen af individer fra et større område, hvorfor bestandsstørrelsen i et givet område ikke nødvendigvis siger noget om hvorvidt bestanden er levedygtig.

I mange europæiske lande og i Nordamerika har man i mange år gennemført integrerede populationsmoniteringsprogrammer, hvor der sammen med overvågning af bestandsstørrelserne også indsamles oplysninger om overlevelse og ungeproduktion, bl.a. gennem standardiseret ringmærkning af ynglefugle i faste undersøgelsesområder, såkaldte Constant Effort Sites (CES). Disse overvågningsprogrammer har alle steder vist sig at være værdifulde i den nationale såvel som den internationale forvaltning.

Det første danske CES blev udpeget i 2004 i Skærbæk plantage i Midtjylland, og i 2006 kom yderligere tre områder til (Vestamager, Ravnstrup Sø, Brabrand Sø). I 2007 blev der således foretaget standardiseret fangst af ynglefugle i fire områder i Danmark. I alle de danske CES-områder følges en fælles europæisk standard for standardiseret fangst af ynglefugle. Fangsten foregår i månederne maj til august og med det samme antal spejlnet placeret de samme steder år efter år.

På de fire danske CES blev der i 2006 ringmærket 1222 fugle fordelt på 42 arter, og i 2007 1315 fugle fordelt på 45 arter. Ved gentagen fangst og genfangst er det muligt at estimere de ringmærkede arters overlevelse og ungeproduktion, hvis der fanges tilstrækkeligt mange individer af de arter, man ønsker at undersøge. En af de mest talrige arter mærket på de danske CES er Rørsangeren, i 2006 og 2007 henholdsvis 282 og 150 individer. Antallet af ungfugle de to år var hhv. 200 og 64, svarende til 2,44 ungfugle pr voksen i 2006, men kun 0,74 i 2007. Arten havde altså en dårlig ynglesucces i 2007. Tilsvarende har projektet vist, at Fuglekongen havde en stor ungeproduktion i 2006 og 2007. Sådanne data er vigtige for forståelsen af de pågældende arters populationsdynamik, men for at beregne de mærkede arters overlevelse er der behov for yderligere data, og gerne fra flere områder end de nuværende fire. Håbet er derfor, at der i de kommende år vil blive flere danske områder med standardiseret fangst af ynglefugle, da CES-projekter i andre lande har vist, at metoden er velegnet til at identificere kritiske parametre for bestandsudviklingen hos et lands ynglefugle.

Jan Drachmann

- Baillie, S.R. 1990: Integrated population monitoring of breeding birds in Britain and Ireland. – *Ibis* 132: 151-166.
- DeSante, D.F. & D.K. Rosenberg 1998: What do we need to monitor in order to manage landbirds? Pp. 93-106 i J. Marzluff & R Sallabanks (red.): *Avian Conservation: Research and Management*. – Island Press, Washington DC.
- Peach, W.J., S.T. Buckland & S.R. Baillie 1996: The use of constant effort mist-netting to measure between-year changes in the abundance and productivity of common passerines. – *Bird Study* 43: 142-156.

Skovfuglekonference i Tyskland

I dagene 28-30. september 2007 blev der lidt øst for Kiel afholdt en konference om "Grossvögel im Wald" (storfugle i skov). Mere præcist var temaet redebeskyttelse og forvaltning af de store arter Fiskeørn, Havørn, Lille Skrigeørn, Sort Stork og Trane, som alle er følsomme over for forstyrrelse. Konferencen havde ca 140 deltagere fra det meste af Tyskland, men især Nordtyskland; de repræsenterede ornitologiske foreninger, skov-væsen, fredningsmyndigheder, jægere, forskere m.v. Fra Danmark deltog tre fra DOF og én fra Skov- og Naturstyrelsen.

Emnet er ikke mindst aktuelt i de lande, hvor de nævnte arter er i fremgang – heriblandt Danmark. Fremgangen øger risikoen for konflikt mellem artsbeskyttelse, forstlig aktivitet og rekreativ udnyttelse. I de fleste tyske delstater fastsætter lovgivningen regler om beskyttelseszoner omkring reder af disse arter, men alene dét, at hver delstat har sine egne regler, kan give anledning til omfattende diskussion. Efterhånden som især Havørn og Trane breder sig, kommer systemet med beskyttelseszoner under pres. En skovfoged fra Niedersachsen angav som eksempel en ret lille skov med ét par Havørn, ét par Sort Stork og seks par Trane. Med en beskyttelsesradius på 300 m omkring hver rede endte det med, at stort set hele skoven var dækket af beskyttelseszoner og følgelig ikke kunne udnyttes forstligt!

Havørnbeskyttelse i Slesvig-Holsten. Det systematiske arbejde med havørnbeskyttelsen i Slesvig-Holsten blev grundlagt i 1968 af Verdensnaturfonden, den slesvig-holstenske jagtforening og den slesvig-holstenske skovbeskyttelsesforening (Schutzgemeinschaft deutsche Wald). Dengang var der 6-7 par, som alle ynglede i private skove; i dag (2007) er der 56 par, heraf 47 i private skove. Siden er den ornitologiske forening og miljøministeriet også kommet med i arbejdet.

I mange år hvilede arbejdet på en projektgruppe med op til 200 frivillige medlemmer, som bl.a. overvågede rederne (nogle steder døgnet rundt). I 2000 blev gruppen omdannet til en forening med tre hovedopgaver: formidling (udstillinger, foredrag, guidede ture, publikationer, pressekontakter m.m.), organisering af redebeskyttelse samt et videnskabeligt følgeprojekt. Samtidig blev også Trane og Sort Stork inddraget i arbejdet, men hovedvægten ligger fortsat på havørnearbejdet. Foreningen hedder *Seeadlerschutz Schleswig-Holstein*.

I hovedsagen bakker foreningen op om delstatens regler for redebeskyttelse: inden for 100 m fra reden må der slet fældes træer eller foretages andre ændringer; 100-300 m fra reden må der kun foretages skovarbejde i november-december, og i perioden 15. februar til 1. juli må jagt ikke udøves inden for 100 m fra reden. Der må ikke bygges jagtplatforme og lignende inden for 100 m fra reden. Men der er et behov for mere fleksible og artsspecifikke regler, herunder forskellige regler for reder i egentlig skov og for reder i mindre trægrupper og lunde i det åbne land, og på mødet fandt man, at der er behov for at der i lovgivningen bliver givet mulighed for, at der laves særlige aftaler i de enkelte tilfælde. Mottoet var, at kun den absolut nødvendige beskyttelse skulle iværksættes, da overdrevne afspærringer ikke fremmer den almene accept af beskyttelsen. Især ikke i en tid med stigende bestande, hvor man ikke med samme gennemslagskraft som tidligere kan henvise til "stærkt truede arter".

Der blev udtrykt ønske om, at en økologisk skovudvikling blev fremmet gennem naturlige skovudvikling generelt, en øget andel af døde træer og af store, gamle træer, dannelse af relativt store uforstyrrede områder, lange foryngelsesperioder, udlægning af et sammenhængende net af naturskovsområder (herunder mindre parceller i større komplekser), samt et ophør af store renafdrifter. Fra forstlig side blev fremhævet, at den bedst egnede tid til skovarbejde er sen vinteren, netop dér hvor arter som Havørnen begynder rugningen; den problematik kender vi jo også her i Danmark. Fra alle sider blev det understreget, at det er vigtigt, at ejere og skovfogeder blev informeret så tidligt som muligt ved fund af nye reder.

Redebeskyttelse i Brandenburg. I de fleste stater i det gamle Østtyskland var man meget tidligt ude med beskyttelsen af de sjældne arter, idet der allerede i 1965 blev der fastsat lovregler herom. Indtil 100 m fra reden må det ikke foretages ændringer (især fældning) i området, og inden for 100-300 m fra reden må der 1. feb. – 1. sep. kun ske land- og skovbrugsaktiviteter med maskine. Denne afspærringszone gælder dog ikke de mange fiskeørnreder, der er placeret i elmaster, og heller ikke tranere der i små vådområder i agerlandet. Desuden kan lodsejere og brugere undtages fra reglerne efter særlige aftale.

De sjældne fugles reder overvåges af særligt

Takket være en effektiv beskyttelse er havørnebestanden i Slesvig-Holsten nu oppe på 56 par – mere end i hele Danmark. Foto: John Larsen.

udpegede "opsynsmænd". Disse er især fagligt kyndige som ornitologer og skovfogeder. I hvert skovdistrikt aftales det, hvem der holder øje med de forskellige reder. Via skovdistrikterne (både private og offentlige) samles trådene i miljøministeriet, som koordinerer hele systemet. Opsynsmændene får ikke løn, men får dækket kørsel og andre udgifter. Opgaven ved hver rede er at følge yngleforløbet, kontrollere at beskyttelseszonerne respekteres, yde "førstehjælp" ved akutte hændelser som væltede redetræer eller alvorlige forstyrrelser, samarbejde med ejere og brugere, og udarbejde en årlig beretning.

Særlige forhold for visse arter. Sort Stork er stabil/stagnerende i Nordtyskland, men fortsætter fremgangen i Syd- og Midtyskland. Beskyttelsesarbejdet omfatter etablering af kunstige reder i afsides liggende dele af skoven og mere generelt bevaring af fugtige skove og potentielle redetræer.

En væsentlig årsag til Tranens fremgang i Nordtyskland er bevaringen af eksisterende og genopretningen af tidligere skovsumpe med en vandstand på 40-60 cm. Den nuværende beskyttelseszone er på 300 m mellem 15/3 til 15/8, men den er vanskelig at håndhæve, og der er forslag om en 100 m zone i perioden 1/3- 1/7.

Lille Skrigeørn går langsomt, men støt tilbage i de gamle yngleområder i det østlige Tyskland. I 2007 er der konstateret 103 par. Det er uhyre vanskelig at gøre noget for arten, idet den kræver en bestemt skovtype med tætte bevoksninger og fugtigt naturskovpræg, og desuden skifter yngleparrene mellem 3-5 reder i samme skov, så det er vanskeligt at afsætte en bestemt redezone. Alene den forstyrrelse, der ligger i at bestemme hvilken rede, der benyttes i det givne år, kan få parret til at flytte.

Jesper Tofft